

Estat dels arxius al Pla d'Urgell

Josep M. Cabau

Arxiu Municipal de Mollerussa

1. INTRODUCCIÓ

Podem definir un arxiu com un conjunt de documents que està agrupat en un mateix lloc o a càrrec d'una mateixa institució. Aquesta definició tan senzilla ens demostra que el Pla d'Urgell està ple d'arxius. I és cert, a cada casa hi ha documents: factures, la hipoteca, cartes, fotografies, etc., fins i tot en altres formats que no siguin paper: les cintes de vídeo on hi ha enregistrat aquell viatge, la comunió, o qualsevol altra activitat social. El mateix passa amb els nous formats com el DVD, CD, discs durs; tot serveix per emmagatzemar certs moments de la nostra vida. La definició de document segons la *Llei 9/1993, de 30 de setembre, sobre el patrimoni cultural català*, ho deixa tot ben clar: «S'entén per document tota expressió en llenguatge oral, escrit, d'imatges o de sons, natural o codificat, recollida en qualsevol mena de suport material, i qualsevol altra expressió gràfica que constitueixi un testimoni de les funcions i les activitats socials de l'home i dels grups humans, amb exclusió de les obres d'investigació o de creació». Arxiu sempre ha anat lligat a document i, en certa mesura, amb informació. És un concepte que ho engloba tot: el continent com el contingut, l'edifici i el document; avui dia, amb les noves tecnologies, parlem d'arxius digitals, electrònics, moltes vegades confonen conceptes i sense saber què diem.

No tractaré en aquest article de fer una història de l'arxivística, ni com ha evolucionat. Voldria explicar en quatre ratlles com han anat canviant els arxius a Catalunya i que ha passat al Pla d'Urgell. La millor manera d'explicar-ho és veient com ha anat canviant la legislació en arxius. Des de l'any 1979 amb l'aprovació de l'Estatut es va començar a legislar en matèria d'arxius: la creació de l'Arxiu Nacional, la xarxa d'arxius comarcals, les taules d'expurgació de documents, protecció de dades, els arxius de titularitat pública, els de titularitat privada...

Dins la tipologia d'arxius públics hi entrarien: ajuntaments, consell comarcals, jutjats de pau, les delegacions de la Generalitat a la comarca. Privats: empreses del Pla d'Urgell com Pujol, Castillo. El del Canal d'Urgell podria considerar-se com a públic i privat alhora, ja que va començar com una empresa privada que a la dècada dels seixanta es va fer pública; el seu fons històric és privat però amb el problema que es troba dividit.

Els arxius parroquials es troben integrats dins el Sistema d'Arxius de Catalunya (SAC). El titular sempre és el bisbat de la diòcesi. El Pla d'Urgell té 16 municipis que es troben en tres bisbats. Hi ha parròquies que han transferit tot el seu fons al Bisbat, d'altres no; en moltes comarques podem trobar fons parroquials a l'Arxiu Comarcal.

2. LA NORMATIVA

Al Pla d'Urgell, hi haurien d'existir aquestes tipologies d'arxius; o almenys una: els arxius públics. Ho indica la primera «*Llei d'Arxius, de 6/1985 de 26 d'abril*», als dos primers articles:

1. Són arxius públics o de la propietat pública els conjunts de documents en qualsevol mena de suport material produïts per l'activitat política i administrativa de la Generalitat, de les corporacions públiques territorials i institucionals de Catalunya i dels òrgans, els serveis, les entitats autònomes i les empreses públiques que en depenen, o adreçats a les dites institucions i entitats públiques.

2. Les institucions i les entitats públiques esmentades tenen l'obligació de conservar ordenats degudament els documents dels arxius públics, de posar-los a disposició dels estudiosos d'acord amb les disposicions legals, de no alienar-los i de no extreure'ls de les oficines públiques corresponents, tret dels casos establerts legalment, en què han de guardar-ne còpia fins que no s'haurà acabat llur utilització externa i tenen l'obligació de retornar-los a llur lloc.

El preàmbul de l'esmentada llei diu: «La documentació que genera la vida de relació d'un país, tant la que procedeix dels organismes públics com la privada, és considerada patrimoni cultural d'interès general. Aquest patrimoni ha d'ésser regulat pels poders públics per tal de garantir-ne la conservació i facilitar-ne la utilització amb vista a la investigació històrica». Un dels punts d'aquesta llei era la creació dels arxius comarcals i una xarxa d'arxius històrics comarcals, amb la intenció de dotar el país de la infraestructura cultural necessària per garantir la conservació, la instal·lació adequada i la difusió del patrimoni documental català. La xarxa havia de recollir la documentació històrica de l'àmbit territorial a què pertanyen, la documentació oficial de les administracions i els arxius privats (fons nobiliaris, empreses...). Podríem dir que va ser la primera pedra per intentar regular els arxius a Catalunya.

L'any 1979 s'aprova l'Estatut de Catalunya. L'article 9 atorga a la Generalitat la competència exclusiva en matèria de cultura, patrimoni històric i arxius que no siguin de titularitat estatal. Però no és fins al «*Reial decret 1010/1981, de 27 de febrer, sobre traspàs de funcions i serveis de l'Estat a la Generalitat de Catalunya en matèria de cultura*», que podríem dir que comença a veure's moviment en matèria d'arxius. L'Arxiu Nacional és d'aquesta època. L'any 1982 van començar a aparèixer el que serien els futurs arxius comarcals, en un intent de descentralitzar i dotar a cada futura comarca d'una infraestructura arxivística per la custòdia dels seus documents. El Departament de Cultura va signar convenis de col·laboració amb futures capitals de comarca, per crear una mena d'embrió dels arxius comarcals. Cervera té l'honor de ser el primer cap de comarca a tenir arxiu comarcal; després s'hi va afegir Vilafranca del Penedès, Valls, etc.

L'any 1985 el Parlament de Catalunya va aprovar la llei d'arxius, «*la Llei 6/1985 de 26 d'abril*», abans que s'aprovés la llei estatal d'arxius, que és de 25 de juny. Aquesta llei d'arxius es va anar modificant arran de l'aparició de nous decrets en matèria d'arxius i amb la nova «*Llei 9/1993, de 30 de setembre, sobre el patrimoni cultural català*», que va derogar dos articles.

La divisió comarcal de Catalunya no va ser fins l'any 1988. Un any més tard es va fer una nova reorganització amb la creació de les comarques del Pla d'Urgell, l'Alta Ribagorça i el Pla de l'Estany. Coincidint amb la creació dels consells comarcals es va publicar el «*Decret 110/1988, de 5 de maig, pel qual es regula l'organització de la Xarxa d'Arxius Històrics Comarcals*». En la disposició transitòria d'aquest decret es donava cabuda als consells comarcals en els convenis en vigor. Així «en el termini d'un any de l'entrada en vigor d'aquest decret, caldrà donar entrada als consells comarcals en els convenis que actualment regeixen els arxius històrics comarcals integrats a la xarxa». Al mateix temps que preveia en el seu article 4.3 que en els nous convenis de creació hi hauria de participar el consell comarcal corresponent.

Durant molt de temps els arxius han tingut una funció històrica. A l'actualitat, l'activitat dels arxius ha canviat. En conseqüència, les tasques dels arxius són cada vegada més àmplies i polivalents com a gran centre de preservació i difusió del patrimoni documental, però també com a peça clau en l'assessorament de la implantació dels sistemes de gestió documental de l'administració. La primera llei d'arxius havia nascut per cobrir unes necessitats, principalment la recuperació del patrimoni documental català. Aquest caràcter historicista de la llei va ser més tard una de les primeres crítiques dels arxivers. La mateixa evolució de l'administració pública catalana ha fet evolucionar l'arxivística a Catalunya. Per aquesta raó l'any 2001 es fa una nova llei d'arxius, la Llei 10/2001, de 13 juliol, d'Arxius i Documents.

La mateixa evolució de l'administració pública catalana ha fet evolucionar l'arxivística a Catalunya. Per aquesta raó l'any 2001 es fa una nova llei d'arxius, la "*Llei 10/2001, de 13 juliol, d'Arxius i Documents*". L'objectiu d'aquesta llei, tal com s'explica en l'article 1, és el d'«impulsar la gestió i garantir la preservació de la documentació de Catalunya, tant pública com privada, d'acord amb els seus valors, per a posar-la al servei dels interessos generals, establir els drets i deures dels qui en són titulars, i també dels ciutadans en relació amb l'esmentada documentació, i regular el Sistema d'Arxius de Catalunya». Els eixos principals d'aquesta llei són els següents:

a) La contribució a l'establiment del règim jurídic aplicable als documents públics i als documents privats.

b) El reconeixement de les actuacions de les administracions catalanes en matèria d'arxius. Tot respectant la competència superior que correspon a l'Administració de la Generalitat, constitueix un objectiu fonamental d'aquest nou text legal la incorporació de les diverses administracions públiques perquè col·laborin en les tasques de protecció i difusió del patrimoni documental i se'n responsabilitzin.

c) La regulació dels arxius existents a Catalunya, especialment dels arxius de les administracions públiques.

d) L'establiment d'una normativa bàsica comuna a tots els arxius del país.

e) La regulació del dret d'accés als documents integrants del patrimoni documental català, tal com s'explica en l'article 34: "Totes les persones tenen dret a accedir als documents que formen part de procediments administratius closos. L'accés als documents públics només pot ésser denegat en aplicació de les limitacions legalment establertes. Les denegacions del dret d'accés als documents públics s'han de fer per resolució motivada. El fet que un document no sigui en un arxiu no l'exclou de consulta pública".

La «*Llei d'Arxius i Documents*» disposa que totes les administracions titulars de documents públics han de destinar els recursos necessaris per al tractament dels documents en el grau que la llei exigeix i que els drets dels ciutadans justifiquin. A l'article 31 assenyala les entitats obligades a tenir arxiu: «Els ajuntaments dels municipis de més de deu mil habitants i les diputacions provincials han de tenir un arxiu propi que compleixi les condicions a què fa referència l'article 21.1. Els consells comarcals també n'han de tenir un de propi, integrat a l'arxiu comarcal». Així mateix, els titulars de la documentació tenen la responsabilitat directa sobre l'organització, l'avaluació, la conservació i l'accés als documents dels quals són titulars. Cada comarca ha de disposar d'un arxiu comarcal que ha de col·laborar amb totes les administracions públiques per tal d'organitzar, tractar, custodiar i posar la documentació i el patrimoni documental a disposició i consulta de les institucions i els ciutadans. Així, els arxius comarcals tenen entre les seves funcions garantir el compliment dels objectius d'aquesta llei.

3. L'ARXIU COMARCAL DEL PLA D'URGELL

En aquest període, des de l'any 1985 fins avui, el país ha canviat, els arxius i els professionals d'aquest món també. Dues lleis d'arxius en setze anys poden afegir reglaments, i decrets com per exemple les taules d'avaluació i tria de documents, la llei de protecció de dades, la llei de patrimoni, etc. I al Pla d'Urgell, què ha passat? Res, no ha passat res, podríem dir que hem viscut fora de la llei. Aquest any 2010, l'Arxiu Comarcal del Pla d'Urgell serà una realitat. Però quins documents hi haurà? No se sap. Més de vint anys d'abandonament ens fan preguntar per l'estat de la documentació al Pla d'Urgell. He de dir que tinc una enveja sana quan miro les comarques veïnes. No és que tot estigui bé, potser encara tenen moltes coses a millorar, però al Pla s'ha de fer tot. S'ha fet, però, «alguna cosa» al Pla d'Urgell? La resposta és afirmativa. Però tot a mitges.

El 5 de juny de 1984 s'aprova en ple una proposta de conveni amb el Departament de Cultura, per a la creació de l'arxiu històric municipal, el que hauria estat l'embrió d'un futur arxiu comarcal. Aquest se signa el 18 d'abril de 1986, essent conseller de Cultura, el senyor Joaquim Ferrer i l'alcalde de

Mollerussa, Magí Carner. Surt publicat al *DOGC núm. 694 de 2 de juny de 1986, amb ordre de 25 d'abril*. El conveni té tres pàgines. I dos aspectes a remarcar:

1. L'Arxiu Històric Municipal de Mollerussa quedarà adscrit funcionalment al Servei d'Arxius de la Direcció General del patrimoni Escrit i Documental del departament de Cultura.
2. L'Arxiu Històric Municipal integrarà el fons de l'esmentada vila i de les poblacions de la rodalia per no disposar de mitjans per garantir la instal·lació adequada del seu fons.

També hi ha un altre punt on es tracta de qui s'encarregarà de les despeses econòmiques, de les instal·lacions, manteniment... Desconec els motius pels quals aquest conveni es va guardar en un calaix i no es va fer res més fins ara.

L'any 1988 coincidint amb la creació dels consells comarcals, els arxius comarcals de la Noguera, la Segarra i l'Urgell van engegar una campanya per inventariar els fons municipals dels ajuntaments de molts pobles d'aquestes comarques. En aquells temps Barbens, Bellvís, Castellnou de Seana, Ivars d'Urgell, Linyola, el Poal, Vilanova de Bellpuig i Vila-sana formaven part de l'Urgell i la Noguera. Aquests pobles tenen un inventari de la seva documentació als arxius comarcals on abans pertanyien. He consultat aquests inventaris i són incomplets, podríem dir que són un sondeig de cada fons municipal. Es van fer en molt poc temps, i s'havien de complir uns objectius. Però això no pot ser motiu d'alegria. Han passat més de vint anys. La situació en què es troben en aquests moments, la ignoro, però l'informe posterior que es fa després de cada inventari, feia constar greus mancances a les instal·lacions i de l'estat dels documents. A més, no hi havia cap membre del personal de l'ajuntament encarregat de vetllar pel manteniment d'aquesta documentació. Sense desmerèixer la feina feta per aquests voluntariosos arxivers que van anar poble a poble per «anunciar la bona nova», els informes s'haurien de revisar i refer de nou ja que, com he comentat abans, eren un sondeig per una futura intervenció més acurada o per un trasllat definitiu a l'Arxiu Comarcal. Els meus inicis van ser d'arxiver itinerant i puc assegurar que és una feina molt dura. Els ajuntaments tenien i tenen encara per costum guardar els documents que no necessiten per a la seva activitat del dia a dia, on menys n'osa facin. I on és aquest lloc que anomenen arxiu? Doncs, a les golfes, als soterranis. I què s'hi troba sempre en aquests llocs? Pols, humitat i fins i tot, de vegades, ratolins. L'Arxiu Provincial de Lleida, juntament amb la Diputació de Lleida, va fer el mateix en molts pobles del Segrià, i es van inventariar els arxius de Bell-lloc, el Palau d'Anglesola i Golmés, que en aquell temps pertanyien a aquesta comarca.

L'any 1994 Assumpció Gabernet, alumna del III Màster en Arxivística de la Universitat Autònoma de Barcelona va inventariar el fons de l'Ajuntament de Mollerussa. Com a arxiver de Mollerussa puc assegurar que de la feina feta en aquest treball de màster no en queda res. La manca d'espai a les instal·lacions municipals van fer que l'arxiu s'anés traslladant d'un lloc a l'altre. L'any 1996 Roser Marbà, alumna del Màster en Arxivista de la Universitat de Lleida, va inventariar una part del fons del canal d'Urgell, i qui signa aquestes línies va fer el mateix amb el fons de l'Ajuntament de Fondarella.

4. CLOENDA

La comarca del Pla d'Urgell ha tingut sempre una mena de discurs «oficialista» que ens afirmava que «aquí no havia passat res fins l'arribada del Canal d'Urgell». Abans no hi havia res, l'aigua va portar la vida a la comarca i, com que és una comarca jove, no tenim història. Les comarques veïnes tenen els seus monuments, fets del passat que moltes vegades surten als llibres de història i, en canvi, nosaltres sempre hem venut que som la modernitat i el progrés dels pobles de la plana de Lleida. Un discurs que es va anant fent a poc a poc i que va donar com a resultat que s'evités mirar enrere. El passat representava la pobresa i la misèria, amb l'arribada del canal com any zero. Aquesta desafecció cap al passat ha portat moltes vegades a menysprear el que és vell, estris per la pagesia, edificis... I aquells

paperots vells. Tots en som culpables en certa mesura, d'això. Els ajuntaments per haver abandonat a la seva sort tota la documentació que ha anat generant any rere any. Potser algú no hi donarà importància, a aquests documents, al cap i la fi són documents administratius. Però, què passa si vols saber qui era l'alcalde del teu poble l'any 1840?, quines finques tenia la teva família l'any 1870?, quants negocis hi havia al poble?, tot això es troba en aquests documents. D'entitats culturals, n'hi ha moltes a la comarca i, de vegades, són centenàries, empreses, fons parroquials guardats a pany i forrellat, i arxius particulars de moltes famílies, sobretot de les que anomenen cases «*fortes*», arraconats en unes golfes esperant que l'atzar i el temps els esborri per sempre. L'Arxiu Comarcal del Pla d'Urgell és aquest moments una realitat, però no sabem quin patrimoni documental tenim. No està tot perdut, encara podem salvar alguna cosa, potser el temps ens donarà sorpreses agradables.

BIBLIOGRAFIA

Joan FARRÉ i VILADRICH, Gener GONZALVO i BALCELLS, Dolors MONTAGUT i BALCELLS; «La inventariació dels arxius municipals de les comarques de la Noguera, la Segarra i l'Urgell», *Revista Catalana d'Arxivística Lligall*, núm 5 (1992), p. 83-122.

«Llei 6/1985, de 26 d'abril, d'arxius de Catalunya». *DOGC*, núm. 563 (10.05.1985). Derogada per la Llei 10/2001, de 27 de juny.

«Llei 10/2001, de 27 de juny, d'arxius i documents». *DOGC*, núm. 3437 (24.07.2001).

«Llei 8/1989, de 5 de juny, de modificació de la Llei d'arxius». *DOGC*, núm. 1153 (09.06.1989).

«Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català». *DOGC*, núm. 1807 (11.10.1993).

«Llei 8/1989, de 5 de juny, de modificació de la Llei d'arxius». *DOGC*, núm. 1153 (09.06.1989).

«Llei 6/1987, de 4 d'abril, sobre l'organització comarcal de Catalunya». *DOGC*, núm. 826 (08.04.1987).

«Decret 336/1988, de 17 d'octubre, pel qual s'aprova el Reglament de patrimoni dels ens locals». *DOGC*, núm. 950 (02.12.1988).

«Decret 208/1989, d'1 d'agost, de delegació de competències en matèria de cultura a les comarques», *DOGC*, núm. 1194 (15.09.1989).